

Душі в екзилі

Про книгу

Цей роман вражає уже з першої сторінки й не відпускає, коли перегорнеш останню... У світовій літературі нема сильнішого проникнення у фантасмагорію заробітчанства й проникливішого випису всіх його нюансів (від розпачу до бравади), аніж оця, шановний читачу, книга. Світ тут і стискається в глевку та темну грудочку болю, й розкривається нетривкою надією... Читайте, це треба знати, зрозуміти, відчути, перейти, аби змогти підвести із колін душу.

Леся Білик

ДУШІ В ЕКЗИЛІ

Леся Білик

Душі в екзилі

Роман-трилогія

Білик Леся

Душі в екзилі. Роман-трилогія. — Тернопіль: Богдан, 2012. — 328 с.

ISBN 978-966-10-7453-7

Цей роман вражає уже з першої сторінки й не відпускає, коли перегорнеш останню...
У світовій літературі нема сильнішого проникнення у фантасмагорію заробітчанства й
проникливішого випису всіх його нюансів (від розпачу до бравади), аніж оця, шановний
читачу, книга.

Світ тут і стискається в глевку та темну грудочку болю, й розкривається нетривкою надією...
Читайте, це треба знати, зрозуміти, відчувати, перейти, аби змогти підвести із колін душу.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана
в будь-якому вигляді без дозволу видавця.*

Частина I. **Всі дороги ведуть до Риму**

Будемо співати пісню надії
а що залишиться потім не знаю
і де знайдемо джерела
що дають вологу життя не відаю
бо проганяю щораз сум'яття
квіти японської красуні
серед атомного хаосу
беріть гарне серцем
щоб не зникало
а все погане буде бігти і гавкати
не оглядайтеся
світло веде чистих серцем
а над прірвою зупиніться
і пройдіть кладкою хоробрих
не знайте страху
є лиш безсмертя духу
на цій землі все одно
дбайте про красу тіла
зовнішнє має відповідати суті
якщо прагнеш досконалості
ікла є і у граційного тигра
щоб не побачили його незахищеності
перед злом сатани
перемагати значить вилущувати
Божественне з клубка ікол
не завжди той хто тримає зброю
буде стріляти у вас
Оранто здійми руки
захисти чистих серцем
будемо співати пісню надії.

Мені набридло це життя... Я їду в Італію. Вся наша вулиця спорожніла. Добровільна мобілізація. Перший Український — Польща. Другий Український — Італія. Третій Український — Іспанія. Фронтів більше, ніж у Другу світову. Є ж іще Португалія, Греція, США, Голландія, Корея...

У нас вся вулиця — розполовинені сім'ї. Одна берегиня сама родину покинула, пражиться тепер під золотим сонцем. Троє дітей виростають без мами. Друга, овдовівши, взяла курс на Польщу — якось раду дає, і непогано. Третя рушила до Португалії, рік працювала, щоб віддати борги з відсотками. А з цієї хати він — десь чи в Бельгії, чи у Санкт-Петербурзі, за нами — троє: молоде подружжя і розлучена молодиця — в Іспанії. Дітей виховує бабуся. Наступне подвір'я — мати кілька років пропрацювала в Італії, стягнула дочку, сама повернулася, а дочка там. Залишила чоловіка і двох дітей. Навпроти — жінка більше п'яти років у Римі і повертатися не думає.

Деякі, одержавши право на працю, приїжджають у відпустку. З нудьгою вислухавши нарікання, мовляв, на зарплату не проживеш, а ще як не виплачують вчасно, — сідають у свої буси-НЛЮ і зникають уночі.

Що ж, на зарплату і справді не проживеш. Ніж ставати жовчною задрісницею і сивіти від хронічних проблем та безгрошів'я, краще самій скуштувати тих рятівних заробітків.

Дурне моє серце від початку задуманого пручалося неймовірно! Де не піду — тисне тривогою, ніби погодилася живою лягти в труну і дати загребти себе землею. Що не побачу — накладаю на власні переживання.

Ось кілька груп рекрутів на залізничному вокзалі. Моє дурне серце читало їх погляди і плакало-ридало. І той дощ, і байдужість людей, і ота дитяча приреченість, розгубленість, страх перед невідомим або неприємним відомим. Кололи голки сосни, шпигали суворими наказами офіцери.

— Чому ви говорите російською мовою? Я ж віддаю сина в українську армію!

— На каком языке хочу, на таком говорю, и уйдите отсюда, а то сейчас милицию позову!

Сутичка між молодим офіцером і добре сп'янілим батьком наростає. І вже нема Афгану, і ніхто не посилає юне життя на смерть, але ще гинуть неоперені хлоп'ята в армійських казармах і на випадкових роботах, замовлених з примхи командирів. І ніхто таку армію не сприймає патріотично. «Працювала б моя мама в Італії, як Влодкова, не треба було б мені йти до армії», — думає юнак, шикуючись у колону, яка більше нагадує зеківську, ніж новобранську. І переминаються хлопці з ноги на ногу, розгублені і знеохочені, потім йдуть покійно за розлученим російськомовним офіцером.

Кому це потрібно? І я у своїй державі почуваюся непотрібною. Я теж розгублена, як і ті хлоп'ята. Моя дурнувата чесність розтоптана і обпльована піврічними невивплатами засобів до існування. Тепер мушу покинути свою родину, звичне для мене життя і стати на службу, правда, добровільну.

А сльози щораз проступають, і щось протестує. Отак з самоохоти покинути синочків, овдовіти при живому чоловікові, залишити без тепла і турботи свій дім, старих батьків?

Йду на розмову до бувалих. Вони вже заробили і повернулися. Квартира як лялечка. Нема в ній моїх облуплених шпалер, моїх чвертьстолітніх раковин і унітазів, моїх заклепаних алюмінієм кастрюль. Картинка з виставки: м'які меблі, зручність і затишок, все під руками — таке сучасне і гарне.

— У тебе теж так буде, — запевняє екс-заробітчанка Еля, горнучись у м'який сонячний халатик.

Але ж дурне серце і цьому не радіє. Страхи нарастають. Нема відчуття щастя. Ти дурне, серце, ти завжди все псувало! Мертва краса? Що вигадуєш! Якась страшна пересторога в усій цій розкоші? І живий білошерстий породистий кіт Аджо здається флюоресцентним, несправжнім? Ти вигадуєш, дурне серце! Подивись лише на фото: всі усміхнені, задоволені. Море хлюпоче в їх боки.

Але поруч ще одне — розчахнутий сімейний портрет: нерівний край розлучення як самосуд. Правду відтворить уява: там, на відірваній чорно-білій половинці, був чоловік, батько двох дітей. Тепер з пошматованого клаптика усміхається самотня мама з одним плечем.

Еля квапливо поклала ниць цього обдертого свідка сімейної драми, сховавши тривожні погляди й двох донечок.

— Він тут таке без мене виробляв — розповідати не хочеться!

— А де тепер? — питаю.

— Живе в коханки. Та чи довго втримається? Я щось дуже сумніваюся... Потрібен він їй без мого донорства грошового...

Чим тут зарадиш? Ніяково мовчу. Еля проривається гіркотою:

— Не, уявляєш? Хворі нирки, виразка, а пригод шукав, коли я там гарувала!

Нарешті Еля зручно вмощується у весь цей достаток, запрошуючи і нас присісти, та, залишивши без уваги свої приватні жалі, продовжує розповідь про заробітки. Її монолог нагадує агітацію «купців», які полюють за вступниками до непрестижних навчальних закладів. Мовляв, не пропустіть нагоди вчитися у найкращому закладі країни!

— Бути лише рік навіть і не думай — мало! Настроюйся на три-чотири, тоді щось заробиш.

— А як же без жінки? — жартує чоловік.

— Нічого, треба потерпіти, — правильним тоном суворої наставниці відповідає мила Еля.

Е-е, розуме, допоможи. Я намагаюся не брехати насамперед собі. Так, не вірю більше, що моя багаторічна робота вчителя комусь потрібна. Не бачу плодів тієї праці. Задоволені ті, що віддають перевагу простому і матеріальному. Тепер вони живуть краще від мене, поблажливо наділяючи вчителя співчуттям. Ті, кого тримала в найзаповітніших куточках серця, хто тонко відчував красу і писав вірші, зрадили собі, виявилися нездатними до творення земного: сім'ї їх зруйновані, душі їх спустошені, усі можливі гріхи обплутали їх палочку-підпиралочку. Отак і шкутильгають, як живий докір моїм піднебесним мріям і урокам прекрасного, доброго, вічного. Я не туди йшла усе життя. Виходить, і не те сповідувала. Моє натхнення виявилось лише ілюзією пересічної провінційної вчительки. Не можна, скубаючи гуску, читати Шевченка. Безглуздо, змиваючи нашвидку гній з рук, філософствувати, чому Лукаш не здатний «своїм життям до себе дорівнятись». Можна, скубаючи гуску, смакувати потім її рум'яне м'ясо і насолоджуватися життям. І ніяке воно від того не сіре і не бідне. Можна, змивши гній з рук, скочити на красеня-коня, щоб відчутти вітер і розвіяти полем запах стайні. А за плечима розкриється порив волі і життєвої сили.

Який кінець мого існування і страшних зусиль? Не можу вчити і виховувати. Я буду брехати дітям, коли день у день кликатиму їх до недосяжних зір, хоч самій хотітиметься пухнастого і гарного приватного світу, який через учительську нужденність так і не змогла створити.

Чи наважусь закрити двері до минулого і жити у руслі звичайних людських потреб? Невже чекатиму, поки стану надокучливою дивачкою, потраплю до божевільні чи забомжую, як більшість моїх, колись грізних, авторитарних чи книжно-натхненних учителів?

Я надто довго вагаюсь. А треба їхати.

***

Знову задощило. Погано, що я навчилася читати у всьому підтекст. Це заважає просто жити. Мене проводжають ще й у Львові. Зчитую тривогу з очей, із звичних слів «бережи себе», «дзвони частіше», «все буде добре». Струмені дощу не дають навіть перевести подих, ковтаю грудку за грудкою, і хочеться, щоб раптовий постріл усе зупинив.

Я надто довго не могла відважитись. А тепер їду. Моя дорога — каскад тривоги. Хочу розповісти вам правду і нічого, крім...

Можливо, я не з того боку взялася відкривати діжку з грошима? Від початку, від самого задуму вилупилася холодна тривога, що повсякчас

зростала. Я ступила на дорогу загибелі і неминучого краху? Можна що завгодно говорити про слабкість характеру, психічну неврівноваженість чи неправильне виховання, яке скалічило нас, скасувавши всі можливості вижити в цьому світі. Хай тому правда! Але те, що побачила і почула, — не фантазія хворої слабкої натури. Дивлюсь на все розплющеними од напруги очима, намагаюся не брехати насамперед собі.

— Зворушливе прощання! Оце найтяжче пережити.

Це говорить жінка з легкими фарбованими кучериками, коли двері буса, плавно хитнувшись убік, закрили миле заплакане личко мого сина. Я теж заплакала не стримуючись. А бус уже котився по львівській бруківці. Всі мовчали, тільки я схлипувала.

— Уперше їдеш? — запитує сусідка зліва. — І я... Але мене чекають.

Так знайомлюся з Ланою.

— А ви теж уперше? — питаю в легкокучерої.

— Огхо-хо, — сміється. — Я більше там, ніж тут. Маю пермессо. За те уклала договір пожиттєво доглядати багатого італійця. Робота неважка і наїдаюся досхочу. На початках всяко було, — стишила голос до таємничого діапазону. — Ми, знаєш, навіть зі смітників харчувалися. А тепер — так звикла! Приїхала додому. Городу вже не маю. То я забралася до сусідки, нарвала листя з буряка, нащипала, посолила, полила оцтом, олією і аж тоді наїлася. Італійська кухня здорова від нашої. Син приїжджав до мене в Італію, але не хотів нічого робити. Всі з роззявленими писксами но чекають на мої гроші, — зітхнула. — Тільки зять щось трохи береться, розкручує справу. Не марнує ніби.

Вона замовкає — озивається водій буса:

— Нічого, Наталю, не журись: старий твій має понад дев'яносто анні¹. Помре — будеш вільна.

— Помре? О, ні. Вони живуть довго, ці італійці. Так себе пильнують! 90 років — а він не є такий спрацьований, як наш хлоп. Ще сам усюди ходить, керує машиною. І пам'ятає. О-о, нічого не пропустить, — Наталя сміється. — Але я все одно навчилася користати. Вони не дурні, ті італійці, але довірливі, як діти. Дає мені гроші на м'ясо. А я на купування йду в собачий магазин. Товар такий самий якісний, але набагато дешевший, бо для псів.

— І різниця в кишені? — сміється бусист.

— Але ж м'ясо таке саміське! Наші діти, як ростуть, і такого не бачать. То я маю себе картати за брехню?! Яка шкода моєму Раджі: нажереться, перес...я — і тої самої! Головне — показати, що ти йому все приготувала по-науковому: у розрахунку — стільки-то калорій, зеленина, вітаміни АБЦ.

По хвилі мовчання знов:

— Так уже тих старих в Італії опікають, щоб і з'їли всього по нормі, щоб процедури їм зробити, як належить доглядом. Годинка — скляночка соку, за дві — бананчик, опівдні — йогуртик, а на вечір заздалегідь овочі відварити (цілу годину!), щоб з мансарелою² і лимоном смакували.

— Таке-то в них, виходить, головне, — роздумує Лана над почутим, — їсти, пити...

— І в ліжку лежати, — сміючись, підсумовує Наталка. — А я все життя отак робила: прання, кухня, городи — безкінечна крутанина, і нічо не бачила. Якось пішла на поле, сонце в'ялить, голова паморочиться! Збираю квасолу. І що мені з тої праці було? Тут, правда, теж наробишся. Але ж гроші платять!

Її на хвильку зупиняє якийсь спогад за вікном.

— Дітям я вже сказала: «Якби щось там зі мною сталося, померла б чи що, — додому не везіть, не забирайте, бо це ж витрати!»

Від тих розмов я замовкаю надовго. Не хочу говорити навіть про погоду.

— Ти якась неправильна, — після тривалих спостережень підсумовує Наталка розчарованим тоном. Наче я і справді її чимось скривдила.

— Неправильні теж живуть! — миттю відпасовую. І знов мовчу.

Думаю про своє, аж поки не заколисує ніч. Мені завжди по-космічному сумно, коли стуляються двері електрички чи автобуса, ховаючи від мене образ дорогої людини. Якби була псом, завила б. І немає значення, по яку сторону розлуки опиняюся — чи серед тих, що їдуть, чи серед провозатих.

Розгубленість і самотність. Чому плаче душа, коли пливе у морі зір? Така краса, а вона квилить, як покинуте кошеня. Пес, кошеня, поранена пташка. Хто-небудь такий, що потребує захисту і любові.

Сірий намет неба солдатською мискою накрив нас: дощ цілу дорогу.

— Бачите, Україна плаче за вами, — який же він ненав'язливий розрадник, наш бусист Дорко.

— Хіба земля, але не держава, — озивається Лана.

— Та воно, Лано, все у цьому світі відносне. До нас, наприклад, тікають зі Сходу. Вже кілька тисяч мігрантів є. Значить, їм тут добре. Ну, а наші на Захід тягнуться. Так-от виходить...

Бусист замовкає, а мені здається, що він і далі жебонить. Це говорить мотор: машина плавно і швидко летить трасою.

— Дивіться, а в Польщі корови такі ж, як у нас! — вигукує Лана і розчаровано додає: — Хіба то закордон? Таке і в Україні побачиш.

— Ти на дороги дивись, — сміється другий шофер — Валько. — Або, ліпше, слухай. Якщо твої звивини не підскакують на вибоїнах, значить,

закордон.

Я і далі мовчу. Підсумовую свої дії. Всі перепони подолала. На щастя, візу відкрили. На щастя, кордони перетнула. На щастя, рекет не забрав до копійки... Тільки відчуваю...

...Відчуваю, що чимось дратую пасажирок. Кордон з Італією. Виходимо з буса. Лана не хоче міняти долари. Фундую їй візит до виходка, бо маю євро. Повертаючись до буса, намагаюся не спокушатися вітринами. А так хочеться купити якогось напою або морозива! Ні, хтозна, що мене ще чекає. Гроші треба заощаджувати.

Наталя і Лана вже коло машини, над чимось безтурботно регочуть і розгортають вафельні фужерчики з кольоровими горошками.

— Дивись, — нащось каже Лана. — Наталя купила мені італійського морозива!

І, широко розпруживши язика, лизнула солодку прохолоду (майже реклама!). Я знизала плечима і стала осторонь, щоб за тих кілька хвилин відпочинку подивитися на красу гір. Мої супутниці, перезирнувшись, раптом порскають сміхом.

— На, доїж! — Наталя простягає мені недолизані монетки солодкого льоду на вафельній підставочці. — Не хочеш?

— Не хочу, дякую.

— Гидуєш?

— Ні, просто не хочу.

Замовкаю з грудочкою жалю в горлі: чому спочатку не запропонували? Лані ж я не шкодувала грошей на полегшення організму.

***

В'їжджаємо у той італійський чобіток день і ніч. Він ніби безрозмірний, як рукавичка з народної казки («Хто-хто в рукавичці живе?»). Емігранти плинуть і плинуть.

Нічний Рим. Яскрава пастка. Коло Терміні людно: сміх, вереск, строкатість убрань. Їм весело, але не мені.

— Щось тебе, Людо, ніхто не зустрічає, — підтримує Валько, а потім уже співчутливо розраджує: — Не журись, з нами не пропадеш. Давай номери телефонів.

Я подаю тільки один певний. Чекаю. Тривога жбурляє мене у напівзабуття.

Ніч і вогні. Десь далеко мій дім. Моя втома і сіра буденність, моє роздратування і незадоволення побутом. Тут — безмежність чужини, безрозмірність комфорту і розкоші. Тут вогні чужого великого міста і моя

розпачлива самотність. Якою теплою і рідною здається тепер моя бідна домівка! Якою великою в любові...

Бус хитнуло: то пройшла ватага парлякіно (безперервно балакають), важко зрозуміти: сперечаються вони чи сваряться. Я зіщулююся в куточку спорожнілого салону і час від часу заглядаю у вікно.

Темрява і вогні. І суєта багатолюддя. Серце перелякане, тремтить. Воно, мабуть, не витримає напруги — розірветься на шматки. І будуть скривавлені клаптики розпростерто літати над цим багатолюдним безмежжям вічного міста, як у салоні космічного корабля: нашттовхуватимуться на щось постійно і відпливатимуть. У тому повільному футболі ніхто не відчує їх розпачливого крику.

А вже мій напівсон-марення втягується прохолодою римської підземки. Ведуть на квартиру. Хтось там незадоволено буркоче, хтось цитькає. Мені ж не до нюансів — падаю в сон.

Уранці знайомлюся з іншими квартирантами: молоде подружжя, що чекає дитини. Він із сережкою у вусі і швидким поглядом злодія, вона мила, привітна. І разюча їй протилежність — головна винаймачка помешкання. Ходить як хмара, копає все, що бачить. А бачить багато, бо погляд униз. Усі її бояться: часто зривається на нестримний крик. Я кладу їй шість євро на стіл і хочу йти. Вона піднімає очі. Дитино моя, то ти таке молоде? Тобі щось дуже болить? Чому незмірна мука в гарних карих твоїх оченятах? Невже тільки гроші можуть зняти з тебе маску мегери?

Вона мовчить і я мовчу. Але промовляє понеділковий ранок.

— Вам краще знайти квартиру, де всі такі, як ви, що шукають роботу. А у нас тут, бачте, погодинники — лонгораріо.

Звичайно, я так і вирішила. Речей небагато. Заберу відразу. Все.

Я за ворітьми. Переді мною цілий Рим. Зі мною — нікого. Куди йти? Кого питати? Не знаю.

Простую навмання. Кроки — все швидше і швидше, ніби тікаю — чи від самої себе, чи від розпачу. А вулиці все крутіші, а рослинність все екзотичніша. Зайшла в нікуди. Глухий кут.

І не питаю, без мови німа.

Кам'яна можуть Риму. Туристи з роззявленими ротами захоплено клацають фотоапаратами і скрекочуть камерами. Я сиджу сама на лавці обличчям до огороженого старого міста. Бачу уламки колон, древні хідники, що знали ще, мабуть, Нерона і кроки гладіаторів. Я голодна і покинута, не певна, де зустріну ніч. Уламками сухого печива годую себе, голубів і горобця. Голубів багато, він — один. Робить неймовірні зусилля, щоб вихопити і собі крихту.

Їх багато, він — один, бачите. Вони поважно собі годуються, воркочучи поміж себе. Горобчик має свою мову, але мовчить: вся енергія йде на винахідливість і кмітливість. Яка там самоповага, якщо серед господарів становища ти всього лиш горобець і не хочеш гинути від голоду! Гідність, маленький пташку, затовкаєш всередину, і такий щасливий, коли вихопиш більший кусник! Тікаєш за кордони залізної огорожі, поспішно споживаєш здобуте і аж тоді щебетнеш, бо ж і ти птах!

Сльози котяться мені з очей:

— Чоловіче, я тобі не прощу, що ти кинув мене в цей чужий край, не прощу!

Оглядаюся, чи хто не почув мого розпачу. О Боже, не слухай дурної. Хіба він винен? Сама так вирішила. Отепер тут, а чоловік — в Україні.

До мене, приглядаючись пильно, наближається молода жінка у спортивному костюмі з наплічником.

— Ти українка? — питає. — Я зразу побачила. Тільки наші носять шлюбний перстень на правій руці. І от сльози. Яка біда? Уперше в Римі? І без роботи? Їдь до Ватикану, там наші збираються. І на квартиру влаштуєшся.

Так несподівано я опинилася на Оттавіано, серед численного гурту українських заробітчанок. Якась молода чорнявка, взявши руки в боки, зосереджено розглядається навсібіч. Побачивши літнього синьйора, жартує: «Іване, га, Іване, тебе не тре' водити — пасаджате? Га? Я б водила тебе, бо шукаю роботи».

Італієць української не розуміє, але зупиняється.

— Що вилупився? — чорнобривка уже не жартує. — Слабий на голову? А... ти хочеш фаре море³? Йди ти..., старий слоню!

Вона гидливо спльовує і відвертається:

— Бач, як себе пильнують! У нас такий літній чоловік вже спрацьований, а тут, гидоть, бодай за цицьку ще б ся тримав!

Сонце припікає, палить. Так незатишно нам усім під стінами Ватикану, але я оживаю серед рідних слів, серед своїх дівчат.

Дивлюся на небо крізь крону крислатого дерева. Оте сонце... Чому воно не таке, як у нас: жовточок на тяжках хмарин? Я не можу полюбити італійське сонце. Воно мені дошкуляє.

— Хочеш роботу?

— Так! — зраділо вихоплююсь перед стегнистою добродійкою. — А де? Коли? Як?

— Чекай, не квапся. Старий там, компаньйонки хоче.

Проходимо квартал. Знаю вже, що благодійницю називають Анею. Моє радісне збудження тане від спеки. Якось несміливо питаю:

— Аню, а що то значить: бути компаньйонкою?

Вона зупиняється, пильно дивиться мені в очі і по хвилі смутніє.

— То, Людочко, по-різному буває. В одного прибираєш, їсти вариш чи просто по дому вештаєшся. А в іншого, який годен ще, ну... сама розумієш.

Вона серйозно, без кпинів, зупиняє мене рукою:

— Знаєш, я і не думала з тебе за роботу брати. Я просто не знала, що ти така... така новенька. Скільки жіноцтва нашого через те калічиться!

Без слів повертаємося на місце зустрічі. Аня непомітно десь зникає. А я чую себе непевно, мов оступилася і не впала зі скелі. Зачепилася наївністю за уламки Аниної совісті і тепер відсапуюсь. Подумки дякую: справді, благодійниця. А могла б інакше вчинити. З якого поверху я б тоді скакала?

Мимохіть прислухаюся до розмов заробітчанських.

— Поїду, — сусідка до мене.

— Ні, отак!

— Чому?

— У вас, кажу, Батюк на своєму місці. (Дивується). Ну, справжній мужик. Йому потрібна мамця в хаті, (Зітхнула). Ви ж — так по правді — не я, вдова. Ваш Батюк казав, що бабу нема чого в світ пускати. Баба — то таке створіння, вона вся при купці. Або тут, або там. Ціла... На частини не ділиться. Яке число не ділиться? Нема такого. Значить, жінка — не математика: Люба + Петя = ... Гроші — то математика. А жінка як зірка. Якщо вона вгорі — світить усім. А зблизька — саме стерво. От!

На розпеченому мурі вже сидить Аня, усміхається і долучається до розмови, тихо розповідаючи, ніби й не про себе:

— Телефоную додому: «Чоловіче, що мені робити? Я не можу тут. Хочу повернутися додому, до дітей». А він: «Ну що ти, Аню! Знаєш же, скільки у нас проблем? А позичені гроші? А ті ж діти, що потребують всього і щодня? Сиди там, жінко, звикай, тримайся... Як вже поїхала, треба заробити!» От і заробляю. Третій рік. Іди, Райко, купи вина!

Дівчата метнулися на дешевий меркато⁴ за «таним» вином по 40-50 центісімо.

Я вже знаю майже всіх на ім'я. Одні чекають, може, хтось «принесе роботу», інші працюють по годинах, а на «базарчик» приходять, щоб погомоніти зі своїми.

— І як то люди можуть по три, по п'ять років сидіти тут? — озивається котрась з новачків, тоскно розглядаючись довкола.

— То не люди, то якісь роботи.

— Ні, просто треба не любити.

— Що не любити?

— Ну, чоловіка, дітей.

— При чому тут чоловік, діти? Сам рідний дім. Ну як без нього?

У розмову втручається Оля — заробітчанка «зі стажем»:

— Оце поки ви шукаєте роботу, разом поговорите собі, доти ви щасливі.

Справжня мука почнеться, коли підете на фісу. Запруть вас у чотирьох стінах, і будете тихо божеволіти коло паралізованої бабки.

Аня і собі додає:

— Краще вже пуліцію⁵ робити з ранку до ночі: ноги відпадають, руки болять, зате серце не мліє від того жаху.

— Ходімте, дівчата, на Мадонну.

— Де це?

— Коло української церкви, недалеко від Терміні. Там теж наші збираються.

— Сьогодні не варто. Поліції хмара налетіла, хапали наших. А у багатьох візи покінчалися.

Аня веде нас до карітасівського притулку біля Ватикану. Показує, де дзвонити і що казати по-італійськи, а сама ховається за мур:

— Монашка вигляне, як вздрить мене, скаже: о, якась курва в шортах прийшла. І не прийме вас. А так ви самі говоріть: пустіть переночувати. Нема що їсти, нема грошей, нема роботи. Будь ласка, синьоро.

Двері розчахнулися, на порозі стала черниця у монашому вбранні матері Терези.

— Будь ласка, синьоро, пустіть переночувати.

Сора кивнула головою і повела у комірчину, заставлену щітками і різними детерсивами.

— Чи ти заміжня? — питала вона кожну.

І це найбільше мені запам'яталося з її вступного іспиту.

Довго дивилася на образ Матері Марії у келії монастиря. Але Божа Неня мовчала. Грала на гітарі дівчина-румунка. Я зайшла до церкви з внутрішнього подвір'я. Розп'ятий Ісус страждав у напівтемряві, а перед ним сиділа гітаристка і щиро співчувала собі під перебір струн. Я ходила тихо з кутка в куток святого дому і не могла заговорити до Бога. Заніміла від чужої мови і перестала чути світ навколо. І от безмовна, несмілива до молитви навіть, заснула.

Уночі я теж ходила по церкві, освітленій місяцем. Священик у сріблясто-саянному фелоні зосереджено вів Літургію, але не чути було ні слів, ні мелодії. Хода його велична. Мені щось обіцяє те сповільнене місячне дійство. Коли ж у храмі — жодних дверей, самі арки — і все то протяг, протяг, аж висвистує!

Читаю на фронтоні: «Всі дороги ведуть до Риму». Всі ріки впадають у море. І ні одна річка життя не починається з солоного моря сліз.

Всі дороги ведуть до Риму. Чи є дорога повернення? Чи це пастка? Молох, що перемелює душі? Чи можна неушкодженим вийти з цього Вавилону? А якби змішати язики? Воно ж так і є. Що будують, яку вежу, страньєри Риму? Чому вони там? По всій Італії їх більше двох мільйонів.

***

— Дівки, а знаєте, як то звучить по-італійськи?

Галя вимовляє латиною.

Жінки повторюють, як молитву: кожен живе надією знайти роботу. Ніхто вже не спить, і я теж переступаю межу свого дивного сну, заглибившись у роздуми.

Сьогодні йдемо на Гарбателлу. Це місце зустрічі українців-заробітчаних у неділю. Людська ріка плине широким мостом вниз на базарний майдан. Там вже стоять наші буси. Коло них черги заробітчаних, які беруть і передають пакунки, листи, гроші. Вздовж доріжки від моста живий коридор: люди шукають роботу на фісу, по годинах, чи на копію (на пару з кимось). Своя професійна термінологія у новітніх рабів Риму. Є і тринадцята зарплата, і відпускні, щоправда, не для всіх і не всюди. «Шукаю роботи» — замість візитки начеплено бірку-оголошення. «Жіночки, та дайте хто роботу!» — просить немов жартома новоприбула. Ніхто тому не дивується, але ніхто й уваги не звертає. «Своячко, ти не маєш роботи? Я оно — братовій шукаю», — моя благодійниця встановила тут свою фамільну ієрархію. І цьому теж ніхто не дивується: рідняться не по крові.

У шарварку Гарбателли без особливих емоцій сприймають будь-яку драму. Бліда виснажена жінка, не перестаючи ридати і лаятись, снує у натовпі і, як божевільна, примовляє до всіх і ні до кого: «Ой, я вже не можу. Не можу. Я уже, ..., подвигалася! Ой, та я здоров'я коло того важкого борова збавила! Там центнер гімна з кишками. Ой, не можу! Ой, та я з розуму зсунуся!» Якось молоденька, худесенька шарпнулася до нещасної: «Може б, я вашу роботу взяла?» Регіт у відповідь аж налякав: «Ти? Дитино, чи не розумієш, чого просиш?» І знов заридала.

Люба змінила вже три роботи. Одна зтяжка і мало платили. Друга дурна: напівбожевільні італійці зробили у помешканні таке пекло, що в хід пішли ножі. Люба падала зі сходів, покалічила руки.

— А знаєш, скільки грошей пішло на лікування? Та все вже позаду. Бач, заробляю, звикла. І ти призвичаїшся. Звідси, дівонько, без грошей ще ніхто не поїхав додому. Нічого. Перетерпи, як і ми всі. Ну, хіба слабачка, що так швидко здаєшся.

— Я тобі, ..., — репетує моя посередниця, — скажу! Що ти вигадала? Тобі хіба ср...а ся злипне, коли тут на сонечку посидиш, поки яка робота ся трафе!

Таке зичливе ставлення нікого не вражає: говориться ж бо з добрих намірів. Гарбателла гуде московськими матами. Дівулі, обтягнуті до неможливого джинсами, випускають страшні лайки з вульгарно нафарбованих губ, аж спочатку нестерпно слухати. Та згодом у заробітчанських перипетіях мати стають «как слова родные», мало що бракує самій зірватися у цей потік.

— Я теж знаю українські слова, — сміється італійка Паула і смаковито вимовляє московські матюки.

Присідаю від утоми навпроти дівчат і сповідаюся.

— Не можу звикнути до суцільної лайки. Я розумію, чому тут наші так матюкаються, але сама не буду.

За спиною, просто по хіднику, на великій швидкості шугнув мотоцикл.

— От чорт!..

Дівчата сміються: то тільки початки. Рая несамовитіє навіть у сні: «Старая п..., шоб ти здохла!» Цілий рік доглядала стару італійку. Живіт надірвала. Бабки збила. Зробила дочці розкішне весілля, ну, плюс інститут. Так. Тепер знову в Італії.

Слухаю ці розповіді і думаю, що в мене буде все інакше. Ні, ні, я не буду дражливо сприймати навіть тяжких. Свідомо йдемо на те. До живого з любов'ю треба. От би тільки роботу знайти!

На лавку присідає старенька. Може, вона візьме до себе? Я терпеливо доглядатиму її. Мені потрібна робота. Хочу заробити. Мушу заробити. Старенька щось говорить і встає. Я — за нею. Вона сідає знов. Безпорадно озираюся. Дівчата сміються: не будь такою покірною, характер покажи!

Незабаром від моїх добрих намірів лишиться тільки розпач.

***

До раковини в туалеті ставлю малорухому Фраду. Міняю паналони. Потекла спочатку струминка на опущені штани і на мою долоню. Потім — решта, що може вийти з усіх отворів цього зів'ялого тіла. Хотіла бути

балериною? Маєш: з рукавички — в унітаз, з рукавички — в унітаз. Па-де-де — навшпиньках!

— Стара черепахо, не могла все нараз зробити?

Досить! Від терпіння ані сліду. Роздратуванню немає меж.

Тепер годуй! Старенька тихо сидить за столом, втупивши у свою доглядальницю напівдіотський погляд. Зуби міцно стиснуті, ошкірені.

— Апрі бока⁶, Фрада! Апрі бока, — прошу і мушу розтуляти рот, щоб хоч трохи розчепились штучні зуби Фради. Сама голодна, все смердить екскрементами.

І де ж мої милосердні наміри? То треба було судити Раю? Вона хоч заробила. А я знову на вулиці і без копійки.

Приглядаюся до шпарки, де можна було б переночувати. Дві доби голоду і ночівлі у парку. Божеволіла від страху. Поки не зустріла Любу.

Страньєри завдають неабияких збитків комунале ді Рома: люблять їздити без квитків у міському транспорті. Ось контролери. Ось Люба тікає від них угору по ескалатору. Контролери вмикають швидкість. А вона біжить, збиває коліна, засапується, постогнує від жаху. Ескалатор все швидше, швидше. Але відчай і страх сильніші. Вже було: людина, що біжить над прірвою, і просто людина, що біжить. А це людина, що біжить по ескалатору на одній із станцій римського метро. Біг на місці. Втеча, яка зморює і жахає врешті-решт не саму втікачку, а тих, що внизу. Стоп! Ескалатор зупиняють. Кілька стрибків угору по сходинках — і загнаний зайчик випадає в ніч.

Люба уміла співчувати, бо сама пережила немало, але в словах своїх була по-чоловічому нещадною.

— Я хочу додому. Повернутися хочу.

— Назад дороги нема. Куди будеш повертатися? До злиднів? До боргів? До безгрошів'я?

— Я хочу додому. Там мої діти!

— Там діти, яких треба вчити, одягати, годувати. Там чоловік, який безпорадно розводить руками і заглядає в чарку. Там уряд, який прирік тебе на безгрошів'я. Там президент, який зневажив тебе недбалим словом.

Треба, Людо, насамперед знайти дах на голову.

Люба умовила сореллу Клавдію, і я знов — у карітасівській нічліжці.

— Знати мову, їхати в Італію і не вивчити мови. Погані ці українки, — дорікає монашка, яка чомусь незлюбила мене з першого разу.

У монастирі ми і харчуємося. Перемо і прибираємо. Старі італійки, які пожиттєво оселилися в притулку, покрикують на нас, репетують, дратуючись

через дрібниці. Молдаванка Соня перекладає і водночас відфутболює їм свої присуди:

— Ах, говорять, вот страньєрки приехали тут командовать. Такие нищие будут права качать! А я им говорю: «Они страньєрки. У них тут ничего нет, поэтому они в каритасе. А вы хуже их, потому что вы не страньєрки и в каритасе. Значит, вы хуже нищих!»

Ганя забирається на другий ярус ліжка і так енергійно гоцькає на пружинах, що хитається уся двоповерхова спальня. Стефа не витримує:

— Ганю, ти що хлопа хочеш, так гойдаєшся там?

— Ні, то я тебе до сну гуцькаю.

— Та ще коліскову, курво, заспівай, то повірю. Ади, товчеться, як Марко по пеклу.

— Факальдо⁷, факальдо! — репетує стара італійка,

Ганя помила голову і зачинила вікно, а Ліпта розтулила рота. Записую слова і фрази розлютованої римлянки і шукаю в словнику чи розмовнику. Так вчу італійську.

Уночі четверо жінок блювало. Отруїлися? Стефа сиділа в туалеті і вмирала. Ледве вмовили її напиться води. Таблетки, якісь загальні поради. І тьмаве світло душної кімнати. Подвійний, потрійний розпач. Ні роботи, ні грошей, і віза кінчається вже.

— Яка я дурна! Чого було їхати? То все Зоряна, прибула з того Риму, рух зробила: «Досі сидиш? Ану, руш до Італії, заробиш що».

Сама вернулася. Чому, думаєте? Нерви полікувати. Була така, ніби слаба на голову. Де мій розум? Спав? Паль-валь — поїхали! У дорозі — рекет. Зайшли до автобуса троє. Такі, як син мій старший. По сто доларів! Ще слово — всі гроші! Не подобається — «пасть порву». У тебе тільки дев'яносто п'ять? Позич! Ні слова! Скалічу!» Щоб мене калічили такі, як мій син, через якісь долари? Серце закипає!

Стефа стишується. Їй краще, але в очах ярить біль пережитого.

— Ми потім зрозуміли, що то наш шофер рекет навів, бо все з кимось переговорювався по телефону. Потім вже ні. Казав нам: здайте по п'ять баксів, ніхто не врушить. Та автобус зупинили. Вивідав, значить, хто кілько має. Він, він! Ми зрозуміли.

Надворі сіріло, від того лампа у туалетній кімнаті світила ще тьмавіше. Почалося ранкове прибирання. Багато води, обробка детерсивом і ретельне витирання.

Тепер — на пошуки роботи. Стефа вбралася у короткі штанці на шнурочку. Здалеку вони нагадували широкі панталони з начосом. А їй байдуже, головне

— не виприває від цілоденної спеки між ногами. «Так-о можна в бавовняному і цілий день проходити». В усіх святих Риму Стефа просить роботи. Побувала, мабуть, у кожній церкві.

— Боже, дівки, я вмерла: така музика, Ісус розп'ятий. Тільки треба на колінах по сходинках вгору повзти до зали, де, мов живий, Ісус! І музика така, Боже, дівки, я мало не зомліла! Така церковця, така, Боже!

— Яка то церковця — велика церква! — хтось роздратовано кидає в її пристрасну мову.

— Йди ти до с...! Або слухай, або не п...!

Ото набожна: всюди встигає язиком метнути.

Наближається Рая:

— Я тебе шукала.

— А ти чого не йшла за мнов? Там така церковця!..

Стефа протягує слова, ніби в грудочці голубить кого і тут же несамовито гримає на мимовільних своїх слухачів. Насмішкуваті погляди її роздражнюють.

Так і приліпилося до неї оте «Стефа-церковця». Вона не просто торкалася ноги апостола в базиліці святого Петра, а гладила безконечно і цілувала, зібравши чималий натовп туристів. На щастя, ніхто не розумів її української мови: «Прошу тебе, святий, дай мені роботу, щоб я могла відробити і заробити!»

Вона так молила Петра, припадала до його стіп, гріла долонями, ніби пестила кошеня. Раптово набирала рішучості і зникала невідомо де. Увечері поверталася в нічліжку, багатозначно мовчала.

— Стефуню, ти вже десь заміж вийшла, — підтрунювали жінки.

Вона проривалася лайкою і плачем:

— Ага, думаєте, Стефка така-сяка: спідтишка собі щось знайшла і ні хріна! Мамусько Божа, та хіба я зволоч яка? Та там... — божевільна баба! Хто б там ся втримав?

Після її щирої сповіді всі ми раптово в'яли і почувалися знеохоченими. Кожна бачила себе і не тішилася тим.

На базарчику вже чекала окуляриста Їмость. Таке назвисько пристало до неї, бо говорила тихо і лагідно, повчала на кожному кроці, всім щось радила і пропонувала, але сама не квапилася на жодну з робіт. Її боялися. Ота вкрадливість збурювала тривогу: як би у пошуках роботи не потрапити в тенета біди, з яких уже не вийдеш. Хіба мало таких місць: божевільні, борделі, підпільні клініки, які збирають донорські органи.

А потік заробітчан зростає. Щодня в італійський чобіток в'їжджають сотні українців. На Мадонні біля української церкви, неподалік Ватикану, у кількох скверах і парках — чимало тих емігрантських тусовок у Римі. Багатьох зашнуровують у кам'яному чоботі навіки.

*Сон мій тяжкий. Спускаюся у батискафі під воду.
І з-перед очей зникають мої діти, рідний берег, мутна тепла водичка
затуляє світ. «Прокинься!» — чути голоси. Кругом чуже місто. Мені треба
йти. Не можна стояти: розірве од напруги. Там барвистий такий, пустий
світ.*

«Стійте!» — сорелла Клавдія наказує винести сміття з кухні. Тяжко підняти великий кожух харчових відходів — ледве тягнемо. Біля стін Ватикану — контейнери із сміттям. Навчено вже — пробуємо витягнути целофанову середину з пластикового кожуха. Поруч — виносний буфет. Руки підняли тягар, а педаль, що відкриває покритку контейнера, натиснути не можемо. Китаєць з наїдками на підносі глузує і не хоче допомогти, навіть коли повертається впорожні. Ногою натискаю на педаль, руки слабнуть, і мішок, зіслизнувши при повторній спробі перехилити його в контейнер, рветься. Вся ота гидь: юшка з кабачків, рештки їжі — обливають з голови до п'ят. Поруч снують групи туристів. Збираємо ту кашу руками і не можемо визбирати.

Довкруг регіт. Сите гиготіння. З кого ви смієтеся? З Папи Римського? Може, він усе бачить через вікно?

З сореллою ніяк не порозуміємося. Монахиня шукає тлумача. Веде мене бічним коридором у напівтемряві, відчиняє двері — і я бачу дівчину-українку. Очі в неї ніби припухлі від сліз, погляд розгублений і заляканий. Із перекладом упоралася. Але чому не живе в загальних спальнях, а ховається в темряві цієї келії?

Увечері румунка Андреа звістить сумну новину: білявочку забрали в божевільню.

А тим часом, змивши недоїдки з одягу, беру совок і віник, плентаюсь знов під стіни Ватикану, щоб згорнути рештки сміття, — так звеліла через перекладачку настоятелька. Мої товаришки поспішили зникнути. Власник буфету — італієць — виявився людянішим за свого вузькоокого офіціанта. Взяв мітлу і зграбненько згорнув на підсунутий мною совок увесь непотріб. Пояснив, що неприємний запах відлякує йому клієнтів. Знайомимося. Діно. Він добрий і дуже співчуває страньєркам.

До притулку повертаюся у піднесеному настрої, ніби в руках не віник з совком тримаю, а букет квітів. Сора гнівно блимає очима, але мовчить.

Все, що вона хоче сказати, почую за вечерею: мовляв, пам'ятайте, що ви приїхали сюди роботу шукати, а не чоловіків.

Йду на майдан перед собором св. Петра. Теплий мур гріє. Вчу слова. Підходить карабінер, мовчки вихоплює з моїх рук словничок, потім питає про документи. Віза ще дійсна. Показує йти геть.

Спека неймовірна. Коло фонтана вгамовую спрагу. Вода. Добра. Рятівна вода Риму. Не один страньєр, тиняючись містом у пошуках роботи, користувався тою безплатною водою і безплатними виходками. А щедрі ідальні від карітасу нагодували тисячі знедолених українців. Порятували і скалічили. Не тільки тому, що в їжу (прохопився хтось) додають препарати бромю, щоб уникнути агресивності бездомних. Найнестерпніше, що, рятуючись від голоду, ти здався на ласкавий хліб. Жебрак, значить, і нема чого себе дурити.

Вчорашні лікарі, вчителі, інженери, газдині встають у чергу до низьких дверей. О першій відчиняються пластикові стулки, і привітний італієць разом з монашкою у бузковому чернечому строї видають кожному картонну коробку, покриту фольгою. У цій зграбненькій пачці макарони — паста, як кажуть італійці. Ти ідеш у сквер до фонтана, сідаєш на лавку і одноразовою виделкою чи ложкою вичерпуєш їжу. А поруч гелґотять ще якісь бездомні, сваряться, кидають один в одного лапшею. Потім могутній такий, оброслий бомж справляє потребу на дерево. Тобі гидко? Вже ні, бо добре запам'ятала голод у цьому місті, де ти нікому не потрібна, куди тебе ніхто не просив, і ніхто не чекав. І ти ще не раз за довгий час поневірянь пересилиш рештки людської гідності і прийдеш їсти у цей сквер.

І майже завжди проти твоїх очей буде хтось справляти потребу: або випецений пес італійців, або наркоман, або розлючені сваркою цигани.

— Дівчата, ідемо в ресторан, — це знову невгамовна Люба.

— Я не маю таких грошей.

— Їдемо! Це безплатний. Від карітасу.

Знов ризикуємо — зайчиками. Виходимо з автобуса. Високо на горі — ресторан у східному стилі. До нашого ж — вхід з двору. Там величезна черга з народів третього світу. Обслуга ідальні заводить по десять осіб до зали і садовить за столи. Їжі достатньо, і вона різноманітна. Під кінець обіду дають сир. Обрезклий зарослий чолов'яга раптом кидається і хапає з таці кілька кусків сиру, миттю затискає під грудьми. Італієць, що на роздачі, свариться, пробує пояснити правила. Але де там! Говорити нема з ким. Настрій у всіх зіпсований.

На дорозі нашого повернення — мім, ніби посипаний борошном, добрий і справжній. Він стоїть на круглій підставці і ритмічно рухається.

Запрошує до крамниці? Ні. Жестами і мімікою передає він суєту світу і безвихідь кожного, хто, пірнувши у безглузду метушню, приковується до неї живцем.

А жебрачка така страшна, затиснута між двох блискучих вітрин, на її рами висять зотлілі припорошені клапти. Вона безсмертна, давня, ще минулостолітня: порожній жахкий погляд. У вічному місті — вічні жебрачки. І добрі поліцейські. Вони бачать нас, але здебільшого не питають про документи. Коли скупчується підозріло багато хлопців в уніформі, страньєрки непомітно зникають у підземних переходах.

«Аріведерчі!» — так грайливо звучить в устах українки.

Сміття падає в яр, але не може його загатити. Цей пишний світ з автомобілями, комп'ютерами, модним шматтям — яр, де душі викинуті на смітник. Ми всі сповзаємо по схилах, намагаючись ухопити щось з марнот світу цього. А вгорі ще так багато неба, та ми не глянемо на нього, хоча працюють всі м'язи і можна закинути голову, щоб небо зустрілося з очима.

Падай, падай горілиць! Це остання мить!

Видіння зникає. Я жую. І біля товстостовбура екзотичного дерева збираю рудава насіння. Як повернуся в Україну, посаджу в ґрунт. Та навіщо там це дивне дерево? Воно ж не виросте з оцього недозрілого рудавого крильця? Але затискаю зернятко в кулаці, бо хочу повернутися. Я хочу повернутися! Хочу! Обнімаю стовбур і відсахаюсь — він майже без кори і весь поточений, спорохнявілий по ходах шашеля. Його насіння не виросте у чужому ґрунті. Ну і добре. Але я виросту? Я — ні. Я не насіння, а висмикнуте з рідної землі дерево. Не приживуся — загину.

— Уно евро! Уно евро! — вигукує торговець, підкидаючи на лотках кольорове шмаття. Наша жінка біля дешевих товарів поводить ся, як мавпа перед дзеркалом або сорока перед купою блискучих предметів.

— О, дивись, Ганько, ліфчик всього за евро!

— А ці сподні на мене добрі? Ні? Срака ся не влізе.

— Дівчата, тихше, не галасуйте.

— Той макарон і так ні чорта не розуміє.

Торговець спідтишка посміхається: вони вивчають наші фрази швидше, ніж ми італійські. Врешті бере на засмаглий палець пупчик гіпюру, що назвали ліфчиком, простягає Любі:

— Тре евро, нон уно.

— Як три? — обурюється Люба. — Уно! Уно! Один!
— Уно нон, тре евро, — ввічливо наполягає продавець.
— Та бери, якось незручно. Перелопатили йому весь лоток.

Ошелешена Люба відходить, не ховаючи товару:

— Казав уно, а воно тре. Була би-м не брала.

Римляни озираються на жінку, що, розгублена, несе на вказівному пальці гіпюровий бюстгалтер.

На базарчик, де ми чекаємо, приносять телефонні номери роботодавців. Видзвонюємо по кілька карточок, але все щось не так.

Яна повертається вкрай розчарована. Підходить до гурту.

— Ну, як робота?

— Казали завтра приходити. Але не знаю... — її погляд довго не може на чомусь зупинитися. — Там квартира темна, як льох.

— А, це вони у спеку серандами затуляються.

— І повно їх там, всі чорні, як цигани. Очима блискають. Страшно.

— Прибирати маєш?

— І зварити ... по-їхньому. А головне — псів доглядати. Вони по всій хаті бігають, скачуть, де хочуть. То я маю їх прогулювати щодня і гімно у торбинку збирати.

— Хе, легка робота.

— Я псів не люблю! — вибухає Яна. — Не переношу смороду їх!

— Го-хо, яка! Чого ти сюди їхала? А якби тебе шмаркачі щодня дурую обзивали, щипали, капості робили, що б ти тоді заспівала? Я працювала рік отак коло дітей, спочатку й мови не знала. Терпіла всі їхні вибрики. Мусила, бо інакше б на вулиці опинилася.

— Я теж не без проблем. Протрималася два тижні. Бабка померла. І нема кому сказати. Мови добре не знаю. Боюсь поліції. Добре, що рідні тої старої навідалися. І заплатили навіть. Тепер знов шукаю місця.

— А ми в ресторані робимо. Шість років та харчівня без ремонту. Власник думав уже міняти обладнання. Ми як взяли до роботи, то все заблищало. Чани вишкребли, помили, начистили столи — наче нові стали. Власник радіє, але сам так і звивається, щоб години вкрасти і менше заплатити.

— Краще на фісу попасти.

— Ні, не краще. На годинах ти сам собі пан. А так сиди день і ніч під одним дахом з господарями, то вони завжди будуть над душею чимпіти. Я в такої італійки робила, що сама вона мало говорила, але наказувала мені сидати точно навпроти неї. Дивилася, як їм. Раз, було, не витримала її погляду — відсунулася. А вона шпурнула миску на попереднє місце і примусила

сісти перед нею. Мені після того так погано ставало, ніби хтось висмоктував силу і волю. Певно, очима жерла.

— І в мене було таке відчуття. Мала прикру стару, думала, не витримаю — звихнуся! Але куди подінешся? Дотягнула рік, заплатили, ледве вирвалася звідти. Тепер лікуватися мушу. Те місце ще є, я б за нього і грошей не брала, але не радила б на таку муку комусь іти. Кожну хвилину терпіти прикрощі від старої!

На Оттавіано все, як у модерному театрі: гра умовностей не має меж. Збіглася одна групка. Щебечуть, як горобці. Чого б то?

— Дивись, день народження он у тієї, бач, фіолетові штани. Дівчата їй золоті кульчики купили. Сама ж собі пошкодує, це точно. Так кожна не за себе дбає, щоб хоч на яку копійчину більше додому послати.

У другому гурточку жінка втирає сльози. Дві подруги намагаються її розрадити. Очі заступає туман.

Холодна груднева днина в Україні. Чути похоронний спів. Вибігаємо на подвір'я. Дорогою повільно суне траурний хід.

— Це Олиного батька ховають, — сумно сповіщає прибиральниця Зоя.

— А вона ж не приїхала?

— Де там! Грошви скільки на дорогу треба! А потім спробуй одержати візу заново. Ледве вибралася на заробітки.

«А мій батько ходить по подвір'ю й Україну будує. От би виїхати кудись, щоб пожити по-людськи», — часто чули від неї.

Сумно ховалась у мокрому бездоріжжі труна із жменькою людей, які проводжали покійника. Там була, мабуть, сива сплакана дружина, були співчутливі сусіди. Не було ні дочки, ні зятя.

Хоч би ми пішли за труною.

Так ніхто ж не знав!

«А батько ходить по подвір'ю і Україну будує... От би виїхати кудись із цієї заклятої країни», — так все нарікала Оля.

Спогад розчиняється теплом літнього дня.

— То в повнявої мати померла?

— Сказали, як дзвонила додому.

— Поїде?

— Та куди? Ти шо! У неї ж пермеса нема.

— І з пермесом не завжди виходить. Є робота і все — не відпускає!

Згадали, що і нам не зайве подзвонити. Йдемо на переговорний пункт.

Мабуть, усі кабінні світу мають погану звукоізоляцію. Усе чути. І оператор-негр уже вивчив українську мову.

— Так, — категорично і владно говорить у телефонну трубку повнява блондинка. — За мої гроші купили квартиру, одяглися, по ресторанах ходили, а тепер будуть права качати! Скажи їм так...

Що ж, хто утримує родину, той і голова. Ось вони щасливиці, що перемогли. Гарно вбрані, упевнені в собі, задоволені.

— Сьогодні послала через Вестерн сімсот євро додому. І дуже вигідно — всього тридцять п'ять заплатила.

— А моя стара мені кульчики купила. І постійно переживає, щоб я не застудилася. У таку спеку! — сміється.

— Мені теж пощастило. Робота неважка, вдома більше нароблялася, бувало. А тут бабка з дідом за рідну дочку прийняли.

— Я, признаюсь, заробила немало. Тепер мову знаю. На будь-яке місце не підю. Буду вибирати, щоб не надірватися і грошей більше мати.

— І все одно це трагедія. Як у Стефаніка в «Камінному хресті».

— Трагедія? Кого? Чого? Не вигадуй х..рню! Той Стефанік писав про еміграцію, інший, ще якийсь. «Трагедія народу»! Це все вони, ті дурні письменники собі нафантазували. Хто поїхав — людиною став, а не спрацьованою худобиною залишився. Подивись: оstarбайтером у Німеччину забрали — трагедія? Слід загубився. Через п'ятдесят років розшукали один одного. Той, що німецьке рабство пройшов (трагедія?) — ситий, усміхнений, гарно вбраний, інтелігентний, в очах інтерес до життя, якась впевненість. А брат, що в Україні лишився (не трагедія, правда? — рідна земля, родина), — зігнутий, спрацьований, неохайний в одязі і в манерах, з погаслим поглядом, знеохочений до всього, затурканий колгоспною працею.

— Подивись навіть тут. Жінка наша, загнудана безконечною роботою в сім'ї, по господарству, на службі, — торба торбою! Приїжджає в Італію. По часі (якщо, звісно, роботу має!) вона вже струнка, рівнесенька, зі смаком вбрана. Помолоділа років на десять! Хіба не так? А ті книжні трагедії — то вигадки шизіків, якими часто бувають письменники. Гроші — ось смисл життя! Ми і заробляємо гроші. Де ти вдома стільки матимеш? Гроші дають певність навіть он такому неопереному дівчаткові.

— Ті молоді і мову швидше вивчають. Вони інакші. І звикають легше.

Яна спробувала розвіяти той жаль зболілих душ:

— І чого ви, дівки, на Люду напали? Вона ж учителька.

— Як вчителька, то хай собі читає. Звикла маргарин їсти, а я люблю справжнє масло! Вона навчена читати, а я — жити! Я люблю життя! Нудяться над своїми книжками, а в нас отут у кожної своя драма-трагедія.

Зате ми живемо! Ненавиджу тих писак! Он журналістка з таким осудом розповіла в газеті про нещасну, що бездітним італійцям дитину народила, а потім з великими грошима повернулася додому. І як про те дізнався чоловік, і як від неї всі відвернулися, А я питаю: чого той чоловік викинув свою дружину в світ заробляти гроші? І що про нас можуть знати наші журналістки, чи наша сита діаспора, чи й священики? Хто з них млів-умирав від заробітчанської недоли? А на осуд всі скорі. Та ми живемо, баби, правда? Де може заробити гроші українка? В Італії! Так? Запойом? Запойом!

— Тихо! Тихо! — благає Оля. — У мене віза скінчилася. Он карабінери чогось дивляться в наш бік.

— Що тихо? — скипіла Аня. — Тихо і тихо! Чого ти така напуджена? Не хочу тихо! Ех!

І замовкає: Оля добре радить. А серце?

Великий блакитний екран італійського неба. Я дивлюся фільм своєї уяви. Ось вона — косачка-амазонка! Поки чоловік захоплено вбирає очима її крилату вроду, вона вдарила його нижче пояса і зробила калікою.

Як жінки Рим підкорили! Макіяж, модний одяг. Може, і мавпує італійок, але майстерно! Чоловіки ж — гурт знедолених роботяг, жалюгідні годованці карітасів. Який і кльово виглядає, то, значить, під крильцем матері або дружини — тут-таки, заробітчанок.

— Чого задумалась, Людко? — не вгаває Аня. — Додому хочеш?

— Хочу.

— Ти колись біля церкви чергувала?

— Так. І що? Вимагали ж...

— І дітей на Великдень до храму не пускала? Оглядалася на своїх комсомольських начальників, чи бачать твою ретельність? Можеш не виправдовуватися. Наплодили у ті часи чортів і перевертнів стільки, що тепер не годні своєї держави мати і жити в ній спокійно. А до чого все звелось? Ніхто ні самим Божим, ні їхнім нечистим духом не живе. Вони тягнуть з нас, а ми — зі своєї праці. Все хоче грошей. І немалих.

— Давай хоч собі не брехати. Ти чого сюди приїхала, така...! Може, вдома куска хліба не мала? Не бреш! Мала! Але захотіла довгого карбованця, то терпи все, що ми перетерпіли! — додає словесного шпіца чорнявка з сигаретою у руці.

Яна мовчки слухає розмову бувалих і новачків. Так і не наважилася збирати щодня у торбинку собачі екскременти. Сидить отупіло на порозі поліцейської будки, в якій ніколи нема карабінера. Обіч вже пускає кільця диму вродлива

висока чорнявка. Колишня вчителька музики, зів'яла на лиці, сумно провадить своє:

— Вже третій рік дотягую. У нас так кажуть: «За півроку нема з чим їхати додому. Через рік-другий — нема до кого! Чоловік розпився, знайшов іншу. Діти сиротами при живій мамі виростають. Спочатку віддавала борги, бо відсотки росли. Потім за три місяці платня пропала. Передала шофером, а він не довів ті гроші. Тепер обіцяє повернути, та лише на словах. Мову знаю вже. Працюю по годинах. Може, хоч тепер зароблю для себе і поїду. Так вже хочу в Україну!

Чорнявка несамовитіє:

— Що та курва, ... мать, каркає! Не п... Тут люди доробляються. А що б ти мала у своїй жебрацькій Україні?!

Озивається Стефа:

— Гектари дали. Може б, краще було буряк обробляти?

Чорнявка шулікою налітає:

— Який буряк? Ти шо, намахана?! Та коли тут заробиш, який буряк може бути? Поїдеш додому, в гною вже не сидітимеш. Ще за ті гроші когось заставиш на себе робити! Хтось дурніший буде тобі буряк сапати! Не пори х..рню! На фіг тобі той буряк і те сапання?

Молодий нафарбований рот видає таку паханівську лайку, що сигаретка вилітає з нього.

З тяжкими думками вертаюся у притулок.

От поналазять ті грошовиті з розфарбованими ротами в Україну і будуть укупі з мафією чинити сваволю над добрими, але бідними людьми. І надаремно волати до їх сумління. Вони й тут переступають через честь і совість, через усі закони. Для них нема нічого святого: легко відправлять молоде дівча в будинок розпусти, здеруть гроші за роботу. Буває, й дня не поробиш — опиняєшся на вулиці, ночуєш просто неба, бо ж за душею — ні копійки. Гроші за продану роботу ніхто не віддасть, що б тебе не спіткало.

Молдаванка Соня, наслухавшись увечері моїх сумнівів, проривається:

— Вы, украинцы, недружный народ! У вас такая большая страна, а вы её бросили и даже здесь, в чужой стороне, готовы сожрать друг друга! Вышли в сквер прогуливать своих итальянцев украинки. Ну, кто старушку, кто ребёнка. Да и собак тоже водят. А мы, молдаване, там собираемся в поисках работы. Вот, слышу, говорит одна: «Понятно, чего мы сюда приехали. А что этим старым вешалкам здесь делать?» Я не выдержала — обрушилась на них:

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ